

Ստեփան Ռաֆիկի Պապիկյանը ծնվել է 1957 թվականի հուլիսի 9-ին ՌԴ Մայրաքաղաքի Երկրամասի Չալեստվոյում: 1979 թ.-ին ավարտել էր Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտը՝ ստանալով ինժեներ ջերմաէներգետիկի որակավորում: Նա բազմաթիվ ակադեմիաների իսկական անդամ է և բազմիցս պարգևատրվել է տարբեր դիպլոմներով և պատվոգրերով:

Հեղինակել է ավելի քան 200 գիտական աշխատություններ, որոնք առնչվում են ջերմամատակարարման

և գազամատակարարման համակարգերին, գազատուրբինային կայանքներին, ՋԷԿ-երին և ԱԷԿ-ներին, ՀԷԿ-երին, կաթսայատների ոեժեմային, էկոլոգիական, ինչպես նաև էներգետիկայի պատմության հարցերին:

Հեղինակել է «Հայաստանի ջրաղացները», «Երևան քաղաքի էներգետիկայի պատմությունը», «Հայաստանի և Արցախի գազամատակարարման պատմությունը», «Երևան քաղաքի փողոցների լուսավորության պատմությունը», «Արցախի էներգետիկայի պատմությունը», «Գյումրի քաղաքի էներգետիկայի պատմությունը, ինչպես նաև քառօրյա «Հայաստանի էներգետիկայի պատմությունը» մենագրությունները:

1996թ. նա հիմնադրել է «Էներգետիկ լրատու» թերթը, որի գլխավոր խմբագիրն է մինչև օրս:

Գիտամանկավարժական բազմամյա և բեղմնավոր գործունեության համար ստացել է Ռուսաստանի քնագիտության ակադեմիայի պրոֆեսորի գիտական կոչում, շնորհվել է Վերնադսկու անվան ոսկե մեդալ (ք.Մոսկվա), «Գիտության և կրթության վաստակավոր աշխատող» պատվավոր կոչում (ք.Մոսկվա), ինչպես նաև «Գիտության ուղղության հիմնադիր» պատվավոր կոչումը:

Արցախի Հանրապետության էներգետիկայի զարգացման գործում ունեցած ակնառու ներդրման համար ԱՀ նախագահի կողմից պարգևատրվել է Արցախի Հանրապետության պետական պարգևով՝ «Երախտագիտություն» մեդալով:

հՏԴ // Շախր ինչ
338(481) + 947.925

ՍՏԵՓԱՆ ՊԱՊԻԿՅԱՆ

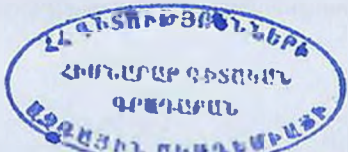
108650

ՆՈՐՎԵԳԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

ՀԵՏԱԳԻԾԸ

(ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ)

ՀՀ ԳԱԱ ՏԻ
ԵՐԵՎԱՆ - 2022

ՀՏԴ 338
ԳՄԴ 65.05
Պ 232

Տպագրվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտխորհրդի
որոշմամբ

**Գրքի պատասխանատու խմբագիր՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
յնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր ՀՀ ԳԱԱ
Մ.Քոթանյանի անվ. յնտեսագիտության ինստի-
տուտի տնօրեն**

ՎԱԱԴԻՄԻՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Գրախոսող՝ Կ.Գ.Դ., պրոֆեսոր ՌՈՐԵՐՏ ՍԱՐԻՆՅԱՆ

ՊԱՊԻԿՅԱՆ Ս.Ռ.

Պ 232 Նորվեգիայի տնտեսության հետազիծը (առաջարկու-
թյուններ Հայաստանի համար) / Ս. Ռ.Պապիկյան.- Եր.: ՀՀ
ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինստիտուտ,
2022.- 50էջ:

Գրքում ներկայացվում է Նորվեգիայի տնտեսության զար-
գացման միտումները: Նորվեգիայի տնտեսության բազմա-
կողմանի ուսումնասիրության արդյունքում կատարվել են
անհրաժեշտ վերլուծություններ, որոնք հնարավորության կտան
Հայաստանի տնտեսության համար կատարել առաջարկու-
թյուններ:

Գիրքը նախատեսվում է ոչ միայն գիտնականների, ուսա-
նողների, այլ նաև տվյալ բնագավառի մասնագետների հա-
մար:

ՀՏԴ 338
ԳՄԴ 65.05

ISBN 978-9939-9279-3-0

© ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտ, 2022

ՆՈՐՎԵԳԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԳԻԾԸ (ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ)

ՀՀ տնտեսության զարգացման տեսակետից կարևոր նշանակություն ունի աշխարհի զարգացած տարբեր երկրների տնտեսության ուսումնասիրությունը: Աշխատանքում ուսումնասիրվել է Նորվեգիայի տնտեսության զարգացման միտումները հաշվի առնելով նրա աշխարհագրական դիրքը, բնական ռեսուրսները, էներգետիկ հնարավորությունները և այլն: Համեմատական վերլուծության եղանակով կարելի է հանգել այն եզրակացությանը, որ Հայաստանի տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացման համար Նորվեգիայի տնտեսության զարգացման մարտավարությունը և ռազմավարությունը կարող են օրինակելի լինել:

Նորվեգիա, պաշտոնական անվանում՝ Նորվեգիայի Թագավորություն, ինքնիշխան և միասնական միապետություն է, որը զբաղեցնում է Սկանդինավյան թերակղզու արևմտյան հատվածը, Յան Մայեն կղզին և Շպիցբերգեն կղզիների խումբը: Այն հիմնականում լեռնային երկիր է:

Տարածությունը կազմում է 385207 քառակուսի կիլոմետր, որից 5.7 տոկոսը ջրային տարածք է: Բնակչությունը կազմում է 5 367 580 մարդ 2018թ. տվյալներով: ՀՆԱ-ի մեծությունը 344.5 միլիարդ դոլար է, մեկ անձի համար՝ 81550 դոլար 2018թ.: Աշխարհում գրավում է այս ցուցանիշով վեցերորդ տեղը: Բյուջետային 2009-ի ճգնաժամային տարում Նորվեգիան աշխարհում միակ տնտեսությունն է, որն ունի պետական բյուջեի ավելցուկ: ՀՆԱ-ի հետ կապված բյուջեի հավելուրդը կազմել է + 9,9%: 2010-ին աշխար-

հում միայն երեք տնտեսություն բյուջեն ունի ավելցուկ. Նորվեգիան (+9,4%), Հոնկոնգը (+3,0%), Սաուդյան Արաբիան (+ 1,3%):

Աշխարհն քում օգտագործվել են տվյալների հավաքագրման համեմատական վերլուծության մեթոդները, մակածության և արտածման մեթոդների օգտագործմամբ կատարվել է անհրաժեշտ եզրակացություն:

Առաջարկվում է ՀՀ հիդրոէներգետիկայի ոլորտում կառավարման արդյունավետ համակարգ, որի դեպքում խելացի կօգտագործվի առկա ջրային ռեսուրսները հաշվի առնելով շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունը, ջրի հիդրոլոգիական ռեժիմները, բուսական և կենդանական աշխարհի վրա բացասական փաստացի ազդեցությունները և այլն: Ստեղծել պետության մասնակցությամբ խառը տիպի էներգետիկական ընկերություններ՝ զարգացնել բաժնետիրական ընկերությունները:

Մի շարք հեղինակներ ուսումնասիրելով երկրի տնտեսության զարգացման ոլորտները գալիս են այն համոզման, որ Նորվեգիան ստեղծել է արդյունավետ նավթարդյունաբերության պետական կարգավորման մոդել, որը թույլ տվեց ապահովել և պահպանել վերահսկողությունը նավթագազային արդյունաբերության նկատմամբ: Ուշադրության արժանի է նաև Նորվեգիայի ռացիոնալ վերաբերմունքը ձկնորսության և արհեստական ծովային գյուղատնտեսության վերաբերյալ, որն ապահովում է կայուն եկամուտներ¹:

Մեկ այլ աղբյուրում նշվում է, որ Նորվեգիան արտահանմանն ուղղված երկիր է: Նրա համախառն եկամտի

¹ Атаман В.В. Особенности экономического развития современной Норвегии, Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н., М., 2004.

մեծ մասը ապահովում է էներգետիկ ոլորտը: Չնայած արդյունահանող արդյունաբերության կարևորությանը, Նորվեգիային հաջողվել է խուսափել մի շարք խնդիրներից, որոնք բնորոշ են նավթ արդյունահանող երկրների համար: Դա մեծապես ձեռք է բերվել Ազգային բարեկեցության հիմնադրամի ստեղծման հաշվին, որի միջոցները թույլ են տվել զարգացնել երկրի տնտեսությունը՝ նվազագույն ձևով հաղթահարելով «մեծ անկումը»²:

Լայնածավալ առևտուրը և այլ երկրների հետ շփումները նորվեգական արդյունաբերությանը հիմք տվեցին տնտեսության զարգացման համար: Հսկայական ներդրումները արտադրական սարքավորումների, կրթության բարձր մակարդակի և արդյունաբերության և կառավարման ոլորտում հարուստ տեխնիկական և կազմակերպչական փորձի մեջ նույնպես նպաստել են տնտեսության աճին³:

Նորվեգիայի տարածքի միայն 4%-ն է հարմար օգտագործել գյուղատնտեսություն համար, և երկիրը ստիպված է գնել իր սպառած սննդի կեսը⁴: Այնուամենայնիվ, 2015-ին երկիրն արտադրեց 388 միլիարդ դոլար ՀՆԱ՝ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի ցուցանիշով աշխարհում պահելով երրորդ տեղը (74,5 հազար դոլար): Նորվեգիայի համար մեկ շնչի հաշվով ինդեքսում երրորդ տեղը դեռ պահպանված է: 2013 թվականին երկրի ՀՆԱ-ն գերազանցել է 500 միլիարդը դոլար: Բանն այն է, որ Նորվեգիան աշխարհում 13-րդ տեղում է նավթի արդյունահան-

² Бюллетень о текущих тенденциях мировой экономики декабрь 2019, Норвегия: ресурсная модель экономического роста развитой страны.

³ Пивозаров И.С. Экономические стратегии Норвегии. Мировая экономика и международные экономические отношения. №7, 2009, с.237-243.

⁴ https://carnegieendowment.org/files/200317_CarnegieReport_2017_layouts.pdf

ման գործում (1,77 մլն խմ/օր) և Եվրոպա մատակարարվող գազի անընդհատ աճող ծավալներ (ավելի քան 118 մլրդ խոր.մ 2015-ին): Նավթի բաժինը և գազը Նորվեգիայի ՀՆԱ-ում 2015թ.-ին կազմում է 23%:

Նորվեգիայի բոլոր բնական ռեսուրսները պետական սեփականություն են: Պետությունը շնորհում է հանքարդյունաբերության ժամանակավոր արտոնագրեր: Նրան են պատկանում նաև ամենամեծ բաժնետոմսերը հետևյալ ոլորտների. նավթի և գազի արտադրություն, հիդրոէներգետիկա, բանկային գործունեություն, հեռահաղորդակցություն: Նորվեգիայում հանրային շուկայի կապիտալացման բաժինը, պետական սեփականությունը կազմում է 31.6%: ՀՆԱ-ի բաժինը պետության վրա, ըստ որոշ աղբյուրների, զգալիորեն գերազանցում է 50% -ը:

Նորվեգիայի աշխատաշուկան աշխարհում զբաղվածության ամենաբարձր ցուցանիշներից մեկն ունի: Գործազրկության մակարդակը, որպես գործազուրկների թվի և ընդհանուր աշխատուժի հարաբերակցություն 2010-ին, 3.5 տոկոսի սահմաններում է: Ավելին, 2009-ի ամենաճգնաժամային տարում այն կազմում էր 3 տոկոս: Նորվեգիայի տնտեսությունն ունի բնական մեծ ռեսուրսներ: Այն հարուստ է Հյուսիսային ծովի հանքավայրերից նավթով և գազով, ունի բազմաթիվ հիդրոէներգետիկ: Երկրում կա տիտանի և մոլիբդենի հանքաքարերի ամենամեծ հանքավայրը, նիկելի, վանադիումի, կոբալտի, արծաթի, ոսկու զգալի պաշարներ: Հայտնաբերվել են ուրանի հանքավայրեր: Ձկնորսության արդյունաբերության զարգացման ներուժը զգալի է:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացվում է Նորվեգիայի հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշները ըստ տարիների:

Աղյուսակ 1

Նորվեգիայի հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշները ըստ տարիների

	2000թ.	2003թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2014թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.
ՀՆԱ, մլրդ դոլար	3.2	0.9	0.5	-1.7	0.7	2.0	2.3	1.3	1.9
ՀՆԱ մեկ շնչին ընկնող հազ.դոլար	171.2	228.9	462.3	386.2	428.8	498.4	398.4	434.2	417.6
Միջին տարեկան արժեզրկումը, %	3.1	2.5	3.8	2.2	2.4	2.0	1.9	2.8	2.3
Ներմուծում, %	2.0	1.2	3.2	-10.3	8.4	2.4	1.9	0.7	3.1
Արտահանում, %	3.2	-0.1	0.1	-4.1	0.6	3.0	1.7	-1.1	1.6
Գործազրկություն, %	3.4	4.5	2.7	3.3	3.8	3.6	4.2	3.9	3.6
Բնակչությունը, մլն մարդ	4.5	4.6	4.8	4.8	4.9	5.2	5.3	5.3	5.4
Սալոդ, պետ.բյուջե, %, ՀՆԱ	15.1	7.2	18.7	10.3	11.0	8.8	4.9	7.3	7.6
Պետական պարտքը, %, ՀՆԱ	28.1	42.7	47.2	42.0	42.3	28.4	36.9	40.0	40.0
Փոխանակման կուրսը, կրոն/դոլար	8.1	8.0	8.2	8.7	8.0	8.4	9.3	9.6	-

7

Նորվեգիան նավթի և գազի խոշորագույն արտադրողն է Հյուսիսային Եվրոպայում: Հիդրոէներգիան ծածկում է էներգիայի կարիքների մեծ մասը, ինչը թույլ է տալիս արտահանել նավթի մեծ մասը: Նավթային ֆոնդերը ծառայում են ապագա սերունդների զարգացմանը: Երկիրն ունի զգալի օգտակար հանածոների պաշարներ և մեծ առևտրային նավատորմ: Ցածր գնաճ (3%) և գործազրկություն (3%) մնացած Եվրոպայի համեմատ:

Աժխաջրածնային բարձր պաշարներով էներգիայի պահանջարկի մինչև կեսը ծածկվում է վերականգնվող աղբյուրի՝ հիդրոէներգիայի կողմից: 2013 թ.-ին առաջնային էներգիայի ռեսուրսների սպառումը կազմել է 45.0 մլն տ. նավթային համարժեք, որից 65.0% -ը՝ հիդրոէներգիա, 24.0%-ը՝ նավթ, 8.9%-ը՝ բնական գազ, 1.6% -ը՝ ածուխ, 1, 1%-ը՝ այլ վերականգնվող աղբյուրների համար⁵:

ՀՆԱ-ի առումով այն ներկայումս աշխարհում 26-րդն է: Մեծ մասամբ բարեկեցությունը կախված է գազի և նավթի վերամշակման արդյունաբերությունից: 1990-ականների կեսերից Նորվեգիան Սաուդյան Արաբիայից հետո դարձել է աշխարհում նավթի երկրորդ խոշոր արտահանողը:

Գրեթե 80 հազար մարդ աշխատում է այս արդյունաբերության մեջ: Արտահանման եկամուտների մոտ կեսը և կառավարության եկամուտների 1/10-ը ստացվում են նավթի և գազի առևտուրից, ինչն ընդհանուր առմամբ

⁵ 1 տոննա նավթային համարժեքը հավասար է մեկ տոննա անմշակ յուղի այրման արդյունքում ազատված էներգիայի քանակին՝ մոտ 41,868 ՀՋոուլ կամ 11,63 ՄՎտժ էներգիա: Տարբեր էներգակիրներ կարող են փոխակերպվել տոննա յուղի համարժեքի՝ օգտագործելով հետևյալ փոխակերպման գործոնները. 1 տոննա դիզելային վառելիք = 1,02 տ.ն.հ.: 1 խոր.մ դիզելային վառելիք = 0,98 տ.ն.հ.: 1 տոննա շարժիչային բենզին = 1,04 տ.ն.հ.: 1 խոր.մ բենզին = 0.86 տ.ն.հ.:

կառավարության եկամուտների մեկ երրորդն է: Նորվեգական ներդրումների ավելի քան մեկ քառորդ մասը բաժին է ընկնում Հյուսիսային ծովում՝ Բերգենից արևմուտք, որտեղ գտնվում է բնական գազի ամենամեծ հանքավայրերից մեկը, հորատման հարթակների կառուցման վրա: Նորվեգացիները կառուցեցին աշխարհի ամենամեծ հորատման հարթակը՝ մեկ միլիոն տոննա տեղաշարժով և 465 մետր բարձրությամբ:

Նորվեգիան այն երկիրն է, որը կախյալ տարածքից անցել է ժողովրդավարական ինքնիշխան պետության, և այն կարևոր դեր է խաղացել նրա՝ որպես աշխարհի ամենազարգացած երկրներից մեկի ձևավորման գործում: Նորվեգիան հաճախ նշվում է որպես առատաձեռն և համընդհանուր սոցիալ-դեմոկրատական բարեկեցության պետության օրինակ, որը բնութագրվում է կյանքի բարձր որակով, սոցիալական վստահության բարձր մակարդակով և աղքատության ցածր մակարդակով⁶:

1980-ականներին ածխաջրածինների արտահանման միջոցով Նորվեգիայի ստացած զգալի ֆինանսական ռեսուրսներն օգտագործվել են բնակչության կյանքի որակը բարելավելու և ենթակառուցվածքների զարգացման համար, դառնալով աշխարհի ամենահարուստ երկրներից մեկը: Մասնավորապես, 2018 թվականին մարդկության զարգացման ինդեքսով թագավորությունն աշխարհում առաջին տեղն է զբաղեցրել⁷:

1980-ականներին ածխաջրածինների արտահանման

⁶ Талагаева Д.А., Тращенко А.А. Роль нефтяных ресурсов Северного моря в экономике Норвегии, Вестник МГИМО Университета. 2015. № 4 (43). с. 264.

⁷ Аристов Е.В. Социальность государства в Норвегии, Наука и образование: хозяйство и экономика: предпринимательство, право и управление. 2016. № 1 (68). с. 73.

միջոցով Նորվեգիայի ստացած զգալի ֆինանսական ռեսուրսներն օգտագործվել են բնակչության կյանքի որակը բարելավելու և ենթակառուցվածքների զարգացման համար: Մասնավորապես, 2018 թվականին մարդկության զարգացման ինդեքսով թագավորությունն աշխարհում առաջին տեղն է զբաղեցրել⁸: Արգելափակվել է բնական ռեսուրսների կառավարման բարձր արդյունավետ համակարգը. երկրի էլեկտրաէներգիայի կարիքները հիմնականում ծածկվում են հիդրոէներգիայով, իսկ նավթն ու գազը հիմնականում արտահանվում են Եվրոպա (բնական գազի ավելի քան 95%-ը և Նորվեգիայում արտադրվող նավթի ավելի քան 75%-ը արտահանվում է)⁹: Երկիրը հասել է ներդաշնակ հավասարակշռության շուկայական մեխանիզմների և կառավարության կարգավորման միջև: Սակայն տնտեսության արտահանման վրա հիմնված մոդելը լիովին հուսալի չէ: Հետևաբար, Նորվեգիայում, գիտության և նորարարության բարձր ծախսերի պատճառով, փորձ է արվում դիվերսիֆիկացնել այս մոդելը¹⁰: Նորվեգիայում ՓՄՁ-ների մրցունակ նորարարական զարգացման մոդելը հիմնված է նավթի և գազի արդյունահանման բարձր եկամուտների օգտագործման վրա, որոնք ուղղված էին երկրի կողմից նորարարությունների խթան-

⁸ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 10. <https://doi.org/10.29222/irng.2078-5712.2020-28.art10>

⁹ Аналитический центр при правительстве российской федерации. Бюллетень о текущих тенденциях мировой экономики N 51: Норвегия: ресурсная модель экономического роста развитой страны, декабрь 2019. с. 10. <https://ac.gov.ru/files/publication/a/26496.pdf> (дата обращения: 27.09.2021).

¹⁰ Беляев С.А. Модель экономического развития Норвегии как пример эффективного управления ресурсами страны // Региональный вестник. 2019. № 4 (19). с. 33.

մանը և համալսարաններում և գիտական կենտրոններում հետազոտական գործունեության աջակցմանը¹¹:

Արիստովը իր աշխատությունում նշում է որ, հետազոտողները դեռևս համաձայնության չեն եկել այն հարցում, թե բարեկեցության պետության որ մոդելին կարող է վերագրվել Նորվեգիայի բարեկեցության: Ըստ Nanna Kidal-ի և Շտայն Կուլեյի, Նորվեգիայի սոցիալական պետությունը պատկանում է այսպես կոչված ինստիտուցիոնալ, սոցիալ-դեմոկրատական կամ սկանդինավյան մոդելին, որում առկա է բարեկեցություն, սոցիալական ապահովության համընդհանուր համակարգերի ներդրում, բնակչության կարիքների համապարփակ լուսաբանում, նպաստների վերաբաշխման զգալի աստիճան, բնակչության զբաղվածության բարձր մակարդակ, աշխատաշուկայի նկատմամբ պետական ակտիվ քաղաքականություն:

Ըստ Ա. Սոդեն, Վ. Վրումենը, Պ. Ֆերարեզին, Գ. Սեգրին, Նորվեգիան հաճախ բնութագրվում է որպես հիբրիդ բարեկեցության պետություն, որն ունի ինչպես սկանդինավյան, այնպես էլ անգլոսաքսոնական բարեկեցության պետության բնութագրիչներ: Բայց միաժամանակ ակնհայտ է դառնում, որ պետության կողմից տրամադրվող սոցիալական աջակցության չափը փոքր-ինչ ավելի փոքր է, քան սկանդինավյան բարեկեցության մյուս պետությունները, ինչը որոշ չափով Նորվեգիան ավելի է մոտեցնում Անգլո Սաքսոնական մոդելին: Այլ հետազոտողներ կարևորում են պետության առանձին նորվեգական մոդելը Նորվեգիայում պետության սոցիալականության սահմանադրական

¹¹ Такмашева И.В., Тяглов С.Г. Инновационное развитие предпринимательского сектора: опыт скандинавских стран, Современная Европа. 2019. № 4 (90). с. 63.

սկզբունքի իրականացման հատուկ առանձնահատկությունների պատճառով¹²:

Տալագան և Տրաշենկոնը նկարագրում են նավթարդյունաբերության ձևավորման պատմությունը, ներառյալ առկա դաշտերի և խողովակաշարերի մանրամասն վերլուծությունը:

Սումինի հետազոտական խումբը վերլուծում է ոլորտի առջև ծառայած մարտահրավերները գլոբալացման համատեքստում¹³: Նորվեգիայի էներգետիկ քաղաքականության հիմքում ընկած էներգետիկ անվտանգության ազգային հայեցակարգը, բնութագրում է վերականգնվող էներգետիկայի ոլորտը և նրա դերը թագավորության էներգետիկ անվտանգության ապահովման գործում:

Տակմաշևան և Տյագովը վերլուծելով Սկանդինավյան երկրների նորարարական քաղաքականությունը փոքր և միջին ձեռնարկությունների զարգացման գործում (այսուհետ՝ ՓՄՁ) բացահայտեց պետական մասնակցության բարձր մակարդակը փոքր և միջին զարգացման ազգային ինովացիոն համակարգերի ինովացիոն հիմքերի ձևավորման գործում:

Նորվեգիայի դեպքում երկրի մոդելը ներկայացրել են որպես նավթի և գազի արդյունահանման եկամուտների

¹² Аристов Е.В. Социальность государства в Норвегии, Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2016. № 1 (68). с. 73.

¹³ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 1. Концепция энергетической безопасности, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). С. 9. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art9>. Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). С. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

օգտագործման հիման վրա ՓՄՁ-ների մրցունակ նորարարական գարգացման մոդել¹⁴։

Ի տարբերություն տարեցտարի ներքին էներգիայի շուկայում վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների աճող օգտագործման, Նորվեգիայում նավթի և բնական գազի սպառումը որպես հիմնական էներգիայի պաշարներ անընդհատ նվազում է։ Միաժամանակ հաշվի առնելով Նորվեգիայից ածխաջրածինների արտահանման ծավալները և նավթի և գազի եկամուտների դերը երկրի տնտեսության մեջ, պարզ է դառնում, որ նավթն ու բնական գազը, համենայն դեպս, պահպանում են իրենց ավանդական դիրքերը էներգետիկ քաղաքականության մեջ¹⁵։

Նորվեգիայի վերափոխման հաջողության ակնհայտ գործոններից մեկը ազգային արդիականացման գործընթացի շարունակությունն էր, որի արդյունքում ներմուծմանը փոխարինող արդյունաբերությունները լրացուցիչ դեր էին խաղում որպես արդյունաբերական «փոխակերպման շարժիչներ» ազգային տնտեսության մեջ, ի լրումն արտահանման և հիդրոէներգետիկայի։ Մինչև XX դարի կեսերը։ Նորվեգիայի եկամտի աղբյուրները շատ սուղ էին։ Դրանք ներառում են ձկնորսությունը, նավագնացությունը, գունավոր մետալուրգիան և հիդրոէներգետիկան։ Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով անկախության ուժ ձեռքբերումը, տնտեսական գործունեության ավանդույթների բացակայությունը,

¹⁴ Такмашева И.В., Тяглов С.Г. Инновационное развитие предпринимательского сектора: опыт скандинавских стран, Современная Европа. 2019. № 4 (90). С. 60, 62-66.

¹⁵ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

փոքր բնակչությունը և այլ գործոններ, այդ ռեսուրսները գրեթե ամբողջությամբ գտնվում էին օտարերկրյա ընկերությունների տրամադրության տակ:

Հյուսիսային ծովում նավթի արդյունահանման պատմությունը սկսվում է սահմանների ճշտումներից: Միայն 1970 թվականին Հյուսիսային ծով ելք ունեցող երկրները որոշեցին իրենց տնտեսական գործունեության սահմանները: Մեծ Բրիտանիայի հետ սահմանները կարգավորելուց անմիջապես հետո Նորվեգիան բացեց իր հատվածը օտարերկրյա ընկերությունների համար, ինչը զուգորդվեց տեխնոլոգիաներին ներդրումների ներհոսքով: 1963-ին ընդունվեց հրամանագիր, որով «Կոնցեսիաների մասին» օրենքը տարածվեց նավթային հատվածի վրա:

Արտասահմանյան ընկերություններն իրավունք ունեին տնտեսական գործունեություն ծավալել 6 տարի: Նորվեգիայի կառավարությունն իրավունք ուներ միջամտել այդ գործընթացին. երաշխավորելով արտասահմանյան ընկերությունների մասնակցությունը նավթի արդյունահանմանը՝ միաժամանակ պահպանելով իր ինքնիշխանությունը ռեսուրսների նկատմամբ: Երբ բրիտանական Philips-ը 1969 թվականին հայտնաբերեց Էկոֆիսկի հանքավայրը, նորվեգական Norsk Hydro ընկերությունը ստացավ նավթահանքի 6,7% -ը, ընդհանուրը՝ 700 մլն խոր.մ ծավալով:

Սակայն, նույնիսկ այդ փոքր տոկոսը վիթխարի շահույթ բերեց Նորվեգիային և առաջ բերեց ինքնուրույն նոր, պոտենցիալ հավասարապես մեծ ավանդների զարգացման ցանկություն: Շուտով հայտնաբերվեցին Ֆրիգ, Ստատֆյորդ, Սնորեր, Տրոլ դաշտերը, որտեղ Նորվեգիան անմիջապես ապահովեց հիմնական օպերատորի դերը: Տնտեսության ազգային հատվածի ամրապնդման այս ան-

ցումը տեղի ունեցավ Աշխատավորական կուսակցության իշխանության գալուց հետո, որը 1971 թվականին որոշեց Նորվեգիայի նավթային ձեռնարկությունների 50%-ը պահել պետական սեփականության մեջ:

Այս ծրագիրն իրականացնելու համար 1972 թվականի հունիսի 14-ին ստեղծվեց պետական Statoil ընկերությունը: Statoil-ը սկսեց պետական սեփականության պրակտիկան ոչ միայն իրենց բնագավառների, այլև տրանսպորտային ցանցերի՝ խողովակաշարերի նկատմամբ: Brent տեսակի նավթի ծավալն ու բարձր որակը Նորվեգիային, որպես բաժնետոմսերի 54%-ի սեփականատիրոջը, հնարավորություն ընձեռեց ազդել նավթի համաշխարհային գների վրա:

Statoil-ի զարգացման հաջորդ քայլը Statfjord-ում Mobil-ի բաժնետոմսերի ձեռքբերումն էր: Բրիտանական ընկերությունից պատրաստի տեխնոլոգիաների ստացումը հնարավորություն տվեց արագացնել Նորվեգիայի տեխնոլոգիական զարգացումը: Շուտով Statoil-ը դարձավ Gullfaks դաշտի սեփականատերը: Արդյունքում, Նորվեգիան ունեցավ իր նավթահանքերը Հյուսիսային ծովում: 1979 թվականից Նորվեգիան զբաղվում է փոխադրումների արդյունավետության բարձրացման խնդրով: Նախագծում գլխավորն այն էր, որ բոլոր ինժեներական և օպերատորական աշխատանքներն իրականացնում էր հենց Statoil-ը: Նորվեգիան կարողացավ ամրապնդել և ամրապնդել իր դիրքերը նավթի առաքման ոլորտում¹⁶:

Ներկայումս նավթային բումի նոր փուլ է սկսվում նաև Հյուսիսային ծովում. Այնտեղ նրանք նոր են սկսում զար-

¹⁶ Талагаева Д.А., Тращенко А.А. Роль нефтяных ресурсов Северного моря в экономике Норвегии, Вестник МГИМО Университета. 2015. № 4 (43). с. 264-265.

գացնել նոր խոշոր հանքավայրը՝ Յոհան Սվերդրոուպը: Փորձագետների կարծիքով, հանքավայրի պաշարները կշահագործվեն շուրջ 50 տարի, և կարող են Նորվեգիային բերել մոտ 100 մլրդ դոլար: Նավթային ընկերությունները, իշխանությունների առաջարկով, շարունակում են ներդրումներ կատարել երկրի մայրցամաքային շերտի արտադրության մեջ: Bloomberg գործակալության տվյալներով՝ մինչև 2022 թվականը ընկած ժամանակահատվածում ռեսուրսային ընկերությունները պատրաստ են միայն նորվեգական ծովային նավթահանքերի զարգացման համար ներդնել մինչև 20 միլիարդ դոլար¹⁷:

Երկրի բոլոր էներգետիկ ռեսուրսների նկատմամբ վերահսկողության պատասխանատվությունը կրում է նավթի և էներգետիկայի նախարարությունը: Նրա վերահսկողության տակ գտնվող կառույցը՝ Նորվեգիայի նավթի տնօրինությունը, կառավարում է մայրցամաքային շելֆի ռեսուրսները և ծրագրեր է կազմում ոլորտի հետագա զարգացման համար: Նահանգն իրականում 2015 թ. տիրապետում էր երկրի ամբողջ նավթի և գազի 49%-ին: Բացի Statoil-ից, պետությանը պատկանում է Statoil-ի դուստր ձեռնարկությունը՝ Petoro-ն, որն ամբողջությամբ պատկանում է պետությանը և հիմնականում ֆինանսական ընկերություն է, որը վերահսկողություն է իրականացնում այլ դաշտային օպերատորների գործունեության նկատմամբ¹⁸:

¹⁷ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). С. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

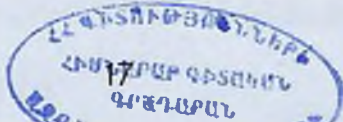
¹⁸ Талагаева Д.А., Тращенко А.А. Роль нефтяных ресурсов Северного моря в экономике Норвегии, Вестник МГИМО Университета. 2015. № 4 (43). с. 267.

Նորվեգիայում գիտակցեցին նաև ապրանքների բարենպաստ պայմանների ընթացքում վաստակած միջոցների պահպանման և ավելացման անհրաժեշտությունը: Այսպես ծագեց նավթային ներդրումային հիմնադրամի հայեցակարգը՝ աժխաջրածինների արտահանումից ավելցուկներ կուտակելու և դրանք ներդնելու բարձր զարգացած երկրների պետական պարտատոմսերում և աշխարհի ամենակայուն կորպորացիաների բաժնետոմսերում:

1990 թվականին ստեղծվեց և սկսեց գործել նավթային հիմնադրամը, որի նպատակն էր կառավարել և ավելացնել ռեսուրսային եկամուտները՝ ի շահ նորվեգացիների ապագա սերունդների¹⁹: Նորվեգիայի կենսաթոշակային պետական հիմնադրամը ստեղծվել է 1994 թվականին²⁰: 2006 թվականին երկու հիմնադրամ՝ Պետական կենսաթոշակային հիմնադրամը և Նավթի հիմնադրամը, միավորվեցին Նորվեգիայի մեկ պետական կենսաթոշակային հիմնադրամի մեջ: Այնուամենայնիվ, նոր ձևավորված կառույցի շրջանակներում երկու հիմնադրամներն էլ ինքնավար են մնում կառավարման նոր կառուցվածքի շրջանակներում: Կենսաթոշակային հիմնադրամը ներդրումներ է կատարում բացառապես Նորվեգիայի և հարևան սկանդինավյան երկրների արժեթղթերի և պետական արժեթղթերի շուկաներում: Նավթային հիմնադրամը դեռ նախատեսում է ֆինանսավորել երկրի տնտեսության հարմարեցումը հետնավթային դարաշրջանի իրողություններին:

¹⁹ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

²⁰ Белякова М.Ю. Основные принципы функционирования суверенных фондов в России и Норвегии, Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2016. Том 6. № 12А. С. 326.

0598074
108650

Հիմնադրամը ներդրումային գործունեություն է իրականացնում համաշխարհային ֆինանսական շուկաներում: Հիմնադրամը ներդրումներ չի կատարում ածխի և ծխախոտի արդյունաբերության մեջ, ռազմարդյունաբերական համալիրում և պատժամիջոցների տակ գտնվող երկրներում: Ներդրումները հիմնականում կատարվում են արտադրության, ֆինանսական և տեխնոլոգիական ոլորտներում²¹: 2015-ի վերջին հիմնադրամի ակտիվների արժեքը հավասար էր 7,475 միլիարդ դոլարի, ինչը ավելի քան կրկնապատկեց երկրի ՀՆԱ-ն: 2016 թ. Հիմնադրամն աշխարհում ամենամեծն էր՝ նրա միջոցները կազմում էին մոտ 870 մլրդ դոլար: Հիմնադրամն ուներ բաժնետոմսեր աշխարհի ինը հազար ընկերություններում:

Հիմնադրամի գնաժ բաժնետոմսերի ամենամեծ բաժինը կազմել են Nestle և Apple արժեթղթերը, պարտատոմսերում՝ ԱՄՆ, Գերմանիայի և Ճապոնիայի պետական արժեթղթերը: Հիմնադրամը համալրվում է նավթի և գազի գործունեությունից ստացված հարկերով, նավթի և գազի արտահանումից ստացված եկամուտներով, պետական ուղղակի ֆինանսական շահերից ստացված եկամուտներով, Statoil-ի շահաբաժիններով, ինչպես նաև հիմնադրամի ներդրումներից ստացված եկամուտներով²²: Նավթի և գազի արդյունաբերության բարձր եկամտաբերությունը թույլ տվեց Նորվեգիային կուտակել չօգտագործված ակտիվներ

²¹ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). С. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

²² Белякова М.Ю. Основные принципы функционирования суверенных фондов в России и Норвегии // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2016. Том 6. № 12А. С. 326-327.

//
//

հաստատված ինքնիշխան հիմնադրամում (Կառավարության կենսաթոշակային հիմնադրամ – Գլոբալ, GPFG): Արդեն 2017 թվականի հոկտեմբերին այն գերազանցեց մեկ տրիլիոն դոլարը: Այսօր GPFG-ն աշխարհի խոշորագույն ինստիտուցիոնալ ներդրողներից մեկն է, որը կազմում է համաաշխարհային ֆոնդային շուկաներում առևտրի բաժնետոմսերի ընդհանուր ծավալի մոտ 1,4%-ը: Ըստ պաշտոնական տեղեկատվության՝ 2019 թվականի սեպտեմբեր ամսվա դրությամբ հիմնադրամի ներդրած միջոցների մոտ 69%-ը ներդրվում է միջազգային ընկերությունների բաժնետոմսերում, մոտ 28%-ը՝ հիմնական եկամուտների ակտիվների պորտֆելում, իսկ մնացած 3%-ը՝ անշարժ գույքում²³: 2019 թվականը շատ հաջող ստացվեց համակցված ֆոնդի համար. Ընկերությունների բաժնետոմսերի բորսայական աճը, որոնցում հիմնադրամը ներդրեց միջոցներ, բերեց 180 միլիարդ դոլարի եկամուտ, իսկ 2020 թվականի սկզբին միջոցների ընդհանուր կապիտալն արդեն 1.1 տրիլիոն դոլար էր²⁴:

Նավթից և գազից ստացված եկամուտները թույլ են տալիս Նորվեգիային հետևողականորեն պահպանել բնակչության բարեկեցության բարձր մակարդակը: Ավելին, դա հաճախ տեղի է ունենում ի վնաս տնտեսական իրագործելիության: Այսպիսով, նորվեգացիների 20%-ը ստանում են տարբեր պետական նպաստներ: Թագավորությունը ընդհանուր առմամբ ծախսում է ՀՆԱ-ի 4.3%-ը

²³ Кравчук А.А. Экономическая политика Норвегии в Арктике, Мировая экономика и международные отношения. 2020. Т. 64. № 5. с. 105.

²⁴ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28), с. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

նպաստների համար և այս ցուցանիշով երկրորդն է Դանիայից հետո:

Նորվեգիայում կրթությունն ու առողջապահությունը նույնպես անվճար են՝ դրանք ֆինանսավորվում են պետական բյուջեից: Բացի էներգիայի արտահանումից կուտակված և լավ ներդրված եկամուտներից, Նորվեգիան եկամուտներ է ստանում նաև ներքին շուկայում ածխաջրածինների արտադրության և սպառման հարկումից:

Նորվեգիայում կորպորատիվ եկամտահարկի դրույքաչափը կայուն նվազման միտում է ցուցաբերում՝ 1990-ի 50.2%-ից մինչև 2018-ի 23%: Հակառակ իրավիճակը նկատվում է կորպորատիվ եկամտահարկի դրույքաչափի մասով, որը պարտադրվում է ռեսուրսային ընկերությունների շահույթներին. նույն ժամանակահատվածում կորպորատիվ հարկի դրույքաչափը 25%-ից հասել է 55%-ի: Պետբյուջեի եկամուտների կառուցվածքում բնապահպանական հարկերը կազմում են ընդամենը 3.6%, և դրանց մասնաբաժինը նվազում է:

Մինևույն ժամանակ, նավթագազային հատվածի ընդհանուր հարկային բեռը մնում է բարձր՝ մոտ 78%: Բացի այդ, հում նավթ արտահանող երկրներից Նորվեգիան ներքին շուկայում հանածո վառելիքի սպառման հարկման գծով առաջատարն է: Այս պրակտիկան խթանում է անցնելու ավելի էկոլոգիապես մաքուր վառելիքի, մթնոլորտում ածխաթթու գազի և վնասակար նյութերի արտանետումները նվազեցնելու համար²⁵.

Նորվեգիայում տնտեսության ռազմավարական ոլորտ-

²⁵ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

ներում պետության ներկայությունը ավանդաբար մեծ է: Եվ այստեղ խոսքը ոչ միայն ռեսուրսային հատվածի մասին է, որտեղ պետությունն իրականում հանդիսանում է ինչպես բաժնետեր, այնպես էլ նավթի ու բնական գազի արդյունահանման մասնակից: Մասնավորապես, պետությունը տնօրինում է Օսլոյի բորսայի բաժնետոմսերի մեկ երրորդին, ինչը զգալի մասն է երկրի խոշորագույն ընկերությունների կանոնադրական կապիտալում, ինչպիսիք են Telenor հեռախոսային ընկերությունը, երկրի հիմնական ալյումինի արտադրող Norsk Hydro-ն, հանքանյութի խոշոր արտադրողը:

Statkraft-ը նույնիսկ ցուցակված չէ ֆոնդային բորսայում, և եթե խորհուրդը որոշեր ընկերության արժեթղթերը տեղաբաշխել բորսայում, այն կապիտալով կդառնար երկրի միայն երրորդ խոշորագույն տնտեսվարողը: Եթե Նորվեգիայի կառավարությունը որոշի արտասահմանյան կապիտալի մուտքը երկրի տնտեսություն, ապա խոսքը ոչ ռազմավարական արդյունաբերության մասին է²⁶:

2000-ականների կեսերից GPF-ն հավատարիմ մնաց «էթիկական ներդրումներ» հասկացությանը, այն է՝ էկոլոգիապես կեղտոտ ակտիվներում ներդրումներից հրաժարվելը, որոնց շահագործումը վնասակար է շրջակա միջավայրի համար: Նմանատիպ մոտեցում է կիրառվում էներգատեխնոլոգիայի սպառման հարցում. էկոլոգիապես մաքուր էներգիայի աղբյուրների տեսակարար կշիռը կազմում է երկրի ընդհանուր էներգիայի սպառման 68%-ը (աղյուսակ 2)²⁷:

²⁶ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 2. Нефтегазовый сектор. Дихотомия норвежской энергетической политики. Российско-норвежское энергетическое сотрудничество, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 10. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art10>

²⁷ Кравчук А.А. Экономическая политика Норвегии в Арктике, Мировая

Նորվեգիայում վառելիքի սպառումն ըստ վառելիքի տեսակի, մլն տ. նավթային համարժեք

Անվանումը	2008թ.	2010թ.	2012թ.	2014թ.	2016թ.	2018թ.	2018,%
Նավթ	10.2	10.6	10.5	10.0	9.9	10.4	22
Բնական գազ	3.7	3.5	3.4	3.7	3.8	3.9	8.3
Քարածուխ	0.7	0.8	0.8	0.9	0.8	0.8	1.7
Հիդրոէներգետիկա	31.5	26.4	32.1	30.6	32.2	31.3	66.1
Վերականգնվող էներգիայի աղբյուրներ ¹	0.3	0.3	0.4	0.6	0.5	0.9	1.9
Ընդհանուրը	46.4	41.6	47.2	45.8	47.2	47.4	100

¹ Ներառում է հողմային, երկրաջերմային և արևային էներգետիկան, ինչպես նաև կենցաղային թափոններից ստացված էներգիան:

2017 թվականի նոյեմբերին GPFG-ն հայտարարեց իր նավթագազային բոլոր ակտիվները վաճառելու մտադրության մասին՝ այն հիմնավորելով ածխաջրածնային գների անկման պայմաններում ֆինանսական ռիսկերը նվազեցնելու անհրաժեշտությամբ: Միևնույն ժամանակ, Նորվեգիայի պետական բանկի ֆոնդի պատասխանատու գերատեսչության ղեկավարը հայտարարել է, որ նման ռիսկերի դիվերսիֆիկացիան այս միջոցառման միակ նպատակն է: 2018 թվականի օգոստոսին կառավարական հանձնաժողովը նշեց, որ հիմնադրամը պետք է շարունակի ներդրումներ կատարել էներգետիկ ընկերություններում, քանի որ դրանց ամբողջական մերժումը չի կարող դիտվել որպես ածխաջրածնային գների իջեցման արդյունավետ ապահովագրական մեխանիզմ:

2019 թվականի հունիսին Նորվեգիայի խորհրդարանը քվեարկեց կրճատելու հիմնադրամի ներդրումները հանածո վառելիքի ընկերություններում՝ հօգուտ վերականգնվող

Էներգետիկայի ծրագրերում ներդրումների ավելացման: Մասնավորապես, նախատեսվում է ավանդական վառելիք արտադրող ընկերությունների բաժնետոմսերից դուրս բերել ավելի քան 13 միլիարդ դոլար և մինչև 20 միլիարդ դոլար ներդնել ավելի էկոլոգիապես մաքուր ընկերությունների բիզնեսում:

Որոշումը հակասական արձագանք է գտել տեղական ձեռնարկությունների կողմից: Մեկ այլ տեսակետի համաձայն, թագավորությունը պետք է աստիճանաբար նախապատրաստվի ածխաջրածնային պաշարների սպառմանը և դիվերսիֆիկացնի ներդրումային ռիսկերը, որպեսզի GPFPG-ի եկամուտները շարունակեն օգտվել երկրի բնակչությունից՝ տնտեսության այլ ոլորտներում ներդրումներից ստացված շահաբաժինների միջոցով: Ամեն դեպքում, սահմանվել է Նորվեգիայի տնտեսական քաղաքականության զարգացման նոր վեկտոր, որի հետևանքները սեփական և համաշխարհային էներգետիկ արդյունաբերության համար դեռ դժվար է կանխատեսել:

Ըստ Միջազգային էներգետիկ գործակալության՝ ածխաջրածինների դարաշրջանը դեռ հեռու է ավարտված լինելուց: Տրանսպորտի էլեկտրաֆիկացման ներկայիս համաշխարհային միտումը միայն կհանգեցնի առաջիկա տասնամյակների ընթացքում նավթի պահանջարկի աճի տեմպի մի փոքր դանդաղեցման: Այս առումով, GPFPG-ի որոշումը, կարծես, արդարացված է մի քանի պատճառներով: Նախ, այն միտված է երկրի հումքային տնտեսությունից նորարարական տնտեսության աստիճանական անցմանը, և դա շատ երկար գործընթաց է նույնիսկ ամուր ֆինանսական բարձի առկայության դեպքում:

Երկրորդ, ածխաջրածինների գների աճը, որը պայ-

մանավորված է ներդրումների կրճատմամբ, երկարա-
ժամկետ հեռանկարում կարող է ձեռնտու լինել Նոր-
վեգիայում նավթի և գազի արդյունաբերությանը, քանի
որ ածխաջրածնային հումքի գների բարձրացման հետ
մեկտեղ Արկտիկական հանքավայրերի շահութաբերու-
թյունը Բարենցում աճում է: Սեանովը, որտեղ կենտրո-
նացված են երկրի չքացահայտված ածխաջրածնային
պաշարների մոտ 65% -ը, կավելանա²⁸:

Նորվեգական առանձնահատկությունը էներգետիկ
անվտանգության հայեցակարգի քվազի-նորմատիվ հա-
մախմբումն է պաշտոնական փաստաթղթի տեսքով՝ այս-
պես կոչված Սպիտակ գիրքը: Վերջինս («Սպիտակ գիրք
էներգետիկ քաղաքականության մասին-էներգիա փոփո-
խության համար - էներգետիկ քաղաքականություն մինչև
2030 թվականը») մշակվել է Նորվեգիայի կառավարության
կողմից պաշտոնական փաստաթղթի ձևաչափով, որը
ներկայացվել է խորհրդարանի քննարկմանը և պաշտո-
նապես համաձայնեցվել է 2016-ի ապրիլին: Այն ազգային
էներգետիկ հաշվեկշռից հանածո վառելիքի հետագա
դուրս մղման ուղի ստեղծեց՝ էներգիայի վերականգնվող
աղբյուրներին էներգիայի ամբողջական փոխանցման հե-
ռանկարով:

2012 թվականին մշակվել է Այլընտրանքային էներ-
գիայի զարգացման գործողությունների ազգային ծրագիրը
(NREAP), որի նպատակն է խթանել երկրի ներսում «կա-
նաչ» էներգիայի սպառման արտադրությունն ու տարեկան
աճը: Նորվեգիայի իշխանությունները կարծում են, որ
ներկայումս երկրի հիդրոէներգետիկայի նշանակությունը

²⁸ Кравчук А.А. Экономическая политика Норвегии в Арктике, Мировая экономика и международные отношения. 2020. Т. 64. № 5. с. 105-106.

նույնիսկ ավելի է մեծանում՝ էներգիայի արտադրության համար հանածո վառելիքի աստիճանական դադարեցման սկանդինավյան երկրների ծրագրերի շնորհիվ: Այս կերպ կորցրած արտադրող հզորությունների համալրումը, օրինակ՝ Շվեդիայում և Ֆինլանդիայում, կարող է տեղի ունենալ նորվեգական հիդրոէներգետիկայի ներուժի օգտագործման միջոցով: Մասնավորապես, Նորվեգիայի կառավարությունը ջանքեր է գործադրում սկանդինավյան համակարգումը խորացնելու էներգիայի արտադրության, փոխանցման և սպառման ոլորտներում: Ներկայումս կանաչ էներգիայի ոլորտում աշխատում է մոտ 20 հազար նորվեգացի: Հիդրոէլեկտրակայանի աճը նպաստում է նաև տնտեսության հարակից ոլորտների աճին:

Հիդրոէներգետիկան իսկապես Նորվեգիայի էներգիայի հիմքն է և երկրի էներգետիկ անվտանգության առանցքային տարրը: Ուստի զարմանալի չէ, որ էներգետիկ քաղաքականություն վարելու գործընթացում պետությունը ամեն կերպ վերահսկում է հիդրոէներգետիկան և փորձում կանխել օտարերկրյա ընկերությունների մուտքը: Նորվեգական շուկայում էլեկտրաէներգիա վաճառելու լիցենզիա են ստացել միայն մի քանի արտասահմանյան ընկերություններ: Մինչ օրս օտարերկրյա բաժնետերերի աննշան թիվ է նշվում նաև քամու էներգիայի ոլորտում²⁹: 2015թ.-ի համեմատ 2020թ.-ին զգալիորեն ավելացել է Նորվեգիայի էլեկտրաէներգիայի արտահանումը՝ կազմելով 25.0 մլրդ կՎտժ 25.02 մլրդ կՎտժ-ի համեմատ, իսկ մեկ միավորի արժեքը նվազել էր (տե՛ս աղյուսակ 3):

²⁹ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 1. Концепция энергетической безопасности, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 9. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art9>

Նորվեգիայի նավթի, նավթամթերքի, գազի և էլեկտրաէներգիայի արտահանումը տարբեր տարիներին³⁰ (մլրդ ԱՄՆ դոլար)

Ծածկագիր*	1993	2003	2008	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Նորվեգիայի նավթի, նավթամթերքի, գազի և էլեկտրաէներգիայի արտահանումը										
27	16.35	41.56	119.31	105.06	59.87	47.48	58.32	76.44	58.24	40.59
2709	12.59	29.02	66.87	49.72	25.06	22.83	25.87	32.98	29.31	22.74
2710	1.32	2.31	7.68	8.42	5.09	3.24	5.18	6.89	6.19	3.75
2711	2.29	9.97	43.55	46.10	29.14	20.69	26.49	35.50	22.14	13.75
2716	0.12	0.23	1.16	0.75	0.51	0.65	0.70	0.97	0.53	0.31
Ապրանքների արտահանում	31.90	67.94	173.22	155.35	103.79	89.63	101.98	123.04	104.03	82.67
Նորվեգիայի նավթի, նավթամթերքի, գազի և էլեկտրաէներգիայի արտահանման տեսակարար կշիռը ապրանքների արտահանման կառուցվածքում										
27	51.3%	61.2%	68.9%	67.6%	57.7%	53.0%	57.2%	62.1%	56.0%	49.1%
2709	39.5%	42.7%	38.6%	32.0%	24.1%	25.5%	25.4%	26.8%	28.2%	27.5%
2710	4.1%	3.4%	4.4%	5.4%	4.9%	3.6%	5.1%	5.6%	6.0%	4.5%
2711	7.2%	14.7%	25.1%	29.7%	28.1%	23.1%	26.0%	28.9%	21.3%	16.6%
2716	0.4%	0.3%	0.7%	0.5%	0.5%	0.7%	0.7%	0.8%	0.5%	0.4%

³⁰ United Nations (2021). UN Comtrade database, available at: <https://comtrade.un.org/data/> (last accessed: September 27, 2021)

Նորվեգիայի նավթի, նավթամթերքի, գազի և էլեկտրաէներգիայի արտահանումը ֆիզիկական ծավալով արտահայտությամբ (մլրդ կՎտժ)										
2716	-	-	-	-	22.02	-	-	18.5	12.3	25.0

*Նշում՝ Ապրանքային խումբ 27՝ Հանքային վառելիք, նավթ եւ նավթավերամշակման արտադրանք. բիտումային նյութեր. հանքային մոմեր: Ապրանքային դիրքի անվանումներ՝ 2709 - հում նավթ և հում նավթամթերքներ՝ ստացված բիտումային ապարներից, 2710 - նավթ և նավթամթերք (բենզին, մագույթ, նավթ, դիզելային վառելիք, յուղ, 2711 - բնական և հեղուկ գազ, 2716 - էլեկտրաէներգիա

Նորվեգիայի հիդրոէներգետիկայի արդյունաբերության իրավական կարգավորման առանձնահատկություններից մեկը պետության՝ միաժամանակ տրված էլեկտրաէներգիայի արտադրության լիցենզիաներին հոգուտ իրեն տրված կանոնն է (անգլերեն՝ պետությանը վերադարձի իրավունք): Նորմը կիրառվում է մասնավոր ընկերություններին տրված այս տեսակի լիցենզիաների նկատմամբ:

Այս օրենսդրական դրույթի ուժով՝ էլեկտրաէներգիայի արտադրության աղբյուրների նկատմամբ բոլոր իրավունքներն ավտոմատ կերպով և անվճար փոխանցվում են պետությանը՝ լիցենզիաների ժամկետը լրանալուց հետո, որից հետո արտադրող սարքավորումները կամ վաճառվում են նորվեգական հանրային ընկերությանը, կամ դառնում են պետության անմիջական սեփականությունը³¹:

Սկանդինավյան տարածաշրջանի՝ պետությունները երկար ժամանակ համագործակցում են NORDEL կազմակերպության շրջանակում էներգիայի արդյունավետ և հուսալի մատակարարման և ընդհանուր էներգետիկ ռեսուրսների օպտիմալ օգտագործման հասնելու համար (Energy Consolidation, որը ներառում է Դանիայի, Ֆինլանդիայի, Նորվեգիայի էներգահամակարգերը) և Շվեդիան՝ 1963-ից: Էլեկտրաէներգիայի ոլորտի բարեփոխման ընթացքում Նորվեգիան, Դանիան, Շվեդիան և Ֆինլանդիան ոչ միայն ստեղծեցին էլեկտրաէներգիայի ներքին շուկաներ, այլև դրանք համադրեցին՝ ստեղծելով սկանդինավյան երկրների համար էլեկտրաէներգիայի ընդհանուր շուկա:

³¹ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 1. Концепция энергетической безопасности, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). С. 9. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art9>

1993թ.Նորվեգիայի էներգետիկ շուկայի հիման վրա, ստեղծվեց աշխարհում առաջին միջազգային ապրանքային բորսան, որը մասնագիտանում էր էլեկտրաէներգիայի առևտրի ոլորտում՝ Nord Pool: Այս փոխանակումը գործում է բիզնեսի երեք ոլորտներում՝ շուկայի կազմակերպում և դրա վրա առևտուր, հաշվարկների կատարում և քլիրինգ, մասնակիցներին տեղեկատվության տրամադրում: Սկզբում Նորվեգիան և Շվեդիան մասնակցեցին Հյուսիսային ավազանի շահագործմանը: Ֆինլանդիան միացավ 1998 -ին, իսկ Դանիան՝ 2000-ին:

Nord Pool-ը դարձավ էլեկտրաէներգիայի առաջին բորսան, որը միացրեց մի քանի երկրների շուկաները: Նորվեգական և շվեդական ընկերությունները, որոնք կատարում են համակարգի օպերատորների գործառույթները, յուրաքանչյուրին պատկանում է Nord Pool-ի բաժնետոմսերի 50%-ը: Բարեփոխումը հիմնված է ուղղահայաց ինտեգրված ընկերությունները բնականաբար մենաշնորհային և մրցունակ տեսակների բաժանելու սկզբունքի վրա՝ շուկայի գործունեության համար համապատասխան ենթակառուցվածքի ստեղծմամբ: Պետք է ընդգծել, որ էլեկտրաէներգիայի ոլորտի բարեփոխումն ուղեկցվեց կարգավորիչ դաշտի փոփոխությամբ:

Դրա համար անհրաժեշտ էր մշակել ընդհանուր հայեցակարգ, որոշել սպառողների էլեկտրաէներգիայի մատակարարման հուսալիության ապահովման համար մասնակիցների պատասխանատվության աստիճանը: Օրինակ՝ Նորվեգիան ընդունեց էներգետիկայի մասին օրենքը, համաձայն որի՝ Ազգային էներգետիկ ընկերությունը վերածվեց հիմնական ազգային ցանցի՝ Statnet-ի (այն ծառայում էր որպես համակարգի օպերատոր) և արտադ-

րական Statkraft ընկերության:

Աստիճանաբար փոքր ընկերություններին թույլատրվեց դուրս գալ էլեկտրաէներգիայի շուկա: Էլեկտրաէներգիայի սպառողներին տրվեց հնարավորություն փոխելու մատակարարներին առանց լրացուցիչ ծախսերի, ինչը նպաստեց մրցակցային հարաբերությունների զարգացմանը: Նորվեգիայում էլեկտրաէներգիայի արտադրությամբ զբաղվում են պետական Statkraft-ը և խոշոր քաղաքային ընկերությունները: Մոտ 220 տարածաշրջանային մատակարարներ էլեկտրաէներգիա են տրամադրում վերջնական օգտագործողներին: Երկրում էլեկտրաէներգիայի փոխանցումն իրականացնում է Statnett էլեկտրացանցային ընկերությունը, որը պատկանում է պետությանը:

Նորվեգիան, օգտագործելով առաջադեմ հիդրավլիկ համակարգ, տարվա մեծ մասը ուներ ցածր փոփոխական ծախսերով էլեկտրաէներգիայի ավելցուկ: Այս ավելցուկը կարող է արտահանվել հարակից երկրներ: Ցածր փոփոխական ծախսերի պատճառով էներգիայի այս տեսակը բարձր մրցունակություն ունի, իսկ սկանդինավյան էլեկտրահամակարգը նախկինում օգտագործում է ջերմության աղբյուրներ: Սկանդինավյան երկրների միջև էլեկտրաէներգիայի առևտրի տեսականին տարեցտարի զգալիորեն ընդլայնվում է: Էլեկտրաէներգիայի առևտուրը ընդլայնվում է Շվեդիայի և մայրցամաքային Եվրոպայի միջև՝ Բալթիկ ծովով: Առաջին հաղորդման գիծը Բալթյան մալուխն է Շվեդիայի և Գերմանիայի միջև:

Երկրորդ գիծը հաղորդալար է Շվեդիայի և Լեհաստանի միջև: 2008թ.՝ Նորվեգիայից մինչև Նիդեռլանդները սուզանավի մալուխ են տեղադրել, որը կարող է փոխանցել 700 ՄՎտ էլեկտրաէներգիա: Բացի այդ, պլանավոր-

ման փուլում են Nord Sea Link և NORD LINK նախագծերը, որոնք ենթադրում են Գերմանիա և Միացյալ Թագավորություն հիդրոէլեկտրակայանների և քամու էներգիայի էժան էլեկտրաէներգիայի մի տեսակ «խառնուրդ» արտահանում: Ստացված խառնուրդը ենթադրում է մրցունակ վաճառքի գին³²:

Էներգետիկ նոր քաղաքականության մի մասը վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների օգտագործման ընդլայնման համատեքստում է, որը ենթադրում է նաև խթանել տրանսպորտի ոլորտի մեքենաներից էլեկտրական փոխադրամիջոցների տեղափոխումը: Նորվեգիան ներկայումս մեկ շնչին ընկնող էլեկտրամոբիլների թվով համաշխարհային առաջատարներից մեկն է: 2019 թվականին Նորվեգիայում վաճառվող նոր մեքենաների կեսը կազմել են էլեկտրամոբիլները: Սա Նորվեգիան դարձնում է էլեկտրամոբիլների արտադրողների աշխարհում չորրորդ ամենակարևոր շուկան ԱՄՆ-ից, Չինաստանից և Ճապոնիայից հետո: Էլեկտրամոբիլների պարկի այս տպավորիչ աճը պայմանավորված է պետության ակտիվ աջակցությամբ: Էլեկտրամոբիլների անցման կառավարության ուղղակի խրախուսումները Նորվեգիայում գոյություն ունեն մոտ քսան տարի: Էլեկտրական մեքենա ունենալ ցանկացողներին իշխանությունների առաջարկած խրախուսանքները տպավորիչ են: Բացի ֆինանսական խրախուսանքներից, նախատեսվում են նաև վարչական խրախուսումներ: Նորվեգիայի մայրաքաղաք Օսլոն դարձավ աշխարհի առաջին քաղաքը, որը տարեկան սահմանեց

³² Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 1. Концепция энергетической безопасности, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 9. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art9>

ածխաթափում գազի արտանետումների սահմանափակում:

Հարկ է նշել, որ թվարկված տպավորիչ ցուցանիշները հնարավոր դարձան հիմնականում թագավորության և նրա հպատակների ֆինանսական հնարավորությունների շնորհիվ: Նորվեգիան բնակչության գնողունակության համաշխարհային առաջատարն է: Էլեկտրամոբիլների (հիմնականում լիցքավորման կայաններ) սպասարկման ենթակառուցվածքների ստեղծումն ու սպասարկումը նույնպես թանկ բիզնես է: Ըստ այդմ, միայն բարեկեցիկ երկրները կարող են իրենց թույլ տալ ֆինանսավորել և պահպանել նման ենթակառուցվածքը: Նորվեգիայում բնակչության 100 հազարի դիմաց կա 215 լիցքավորման սյուն (համեմատության համար՝ Գերմանիայում՝ 31): Այսպիսով, նորվեգական էլեկտրամոբիլացման հաջողությունը բացատրվում է ֆինանսական հնարավորություններով³³:

1945թ. հետո «արդիականացնողների» ուժեղ և քաղաքականապես հզոր լոբբին ձեռք բերեց քաղաքական ուժ և պնդեց, որ երկրի արդյունաբերական կառուցվածքի արդիականացման անհրաժեշտությունը դեպի «բարձր տեխնոլոգիական» արդյունաբերություն, մասնավորապես SCS, հրամայական է: Մի քանի տասնամյակ շարունակ հասարակական հետազոտական լաբորատորիաներն ու բարձր տեխնոլոգիական ընկերությունները, հատկապես SCS ոլորտում, զգալի ֆինանսական և քաղաքական աջակցություն են ստացել կառավարությունից: Այդպիսի քաղաքականության իրականացման առումով մի քանի կարևոր հայտնագործություններ են կատարվել ռազմա-

³³ Сумин А.М. Энергетическая политика Норвегии. Часть 1. Концепция энергетической безопасности, Актуальные проблемы нефти и газа. 2020. Вып. 1(28). с. 9. <https://doi.org/10.29222/ipng.2078-5712.2020-28.art9>

կան տեխնոլոգիաների, համակարգչային ծրագրերի (օրինակ՝ SIMULA լեզվի), համակարգչային տեխնոլոգիաների և հեռահաղորդակցության ոլորտում, ներառյալ բջջային հեռախոսակապի GSM համակարգը: Investment ժամանակի ընթացքում այս ներդրումը հանգեցրեց քաղաքացիական զգալի թափոնների՝ համակարգչային և հեռահաղորդակցության ոլորտներում զարգացող բարձրակարգ ընկերությունների տեսքով:

Այնուամենայնիվ, գլոբալ SS արդյունաբերության մեջ այնպիսի գերիշխող տեխնոլոգիաների տեղաշարժը, ինչպիսին են փոքր համակարգիչները, նորվեգացի քաղաքական գործիչների շրջանում տնտեսապես ավելի լիբերալ քաղաքական դիրքերի տեղաշարժը, կանոնակարգումից ազատման ջանքերը և 1980-ականներին բնութագրվող SCS գլոբալ մրցակցության ուժեղացումը հանգեցրին նորվեգական «բարձր տեխնոլոգիական» ռազմավարության խարխլմանը: Այս ծրագրերով աջակցվող շատ ընկերություններ դուրս եկան բիզնեսից, և այսօր Նորվեգիայում դադարել է զանգվածային շուկայի համար SCS արտադրանքի արտադրությունը: Նորվեգիան «բարձր տեխնոլոգիաների» առաջատար դարձնելու փորձը ձախողվեց:

Այնուամենայնիվ, SCS տեխնոլոգիայի քաղաքականության մշակողների կողմից ստեղծված իրավասությունները հանգեցրին արդյունքների տնտեսության այլ ոլորտներում, հատկապես նավթի և գազի ծաղկող արդյունաբերության մեջ: Հետևաբար, «արդիականացնողների» պատկերացրած ռեսուրսների վրա հիմնված արդյունաբերությունները փոխարինելու փոխարեն, նրանց ջանքերը բարձրացրել են նորարարությունն ու մրցունակությունը

ոեսությունների վրա հիմնված ոլորտում³⁴:

Նորվեգիան ունի լավ աշխատող գիտակրթական համալիր, բիզնես կրթության բարձր մակարդակ, ինչը բարենպաստորեն ազդում է ՓՄՁ-ների նորարար զարգացման վրա: Իսկապես Փոքր և միջին բիզնեսը էական ազդեցություն ունեն պետական գիտական քաղաքականության վրա: Հաշվի առնելով նավթի և գազի հանքավայրերի սպառման ընդհանուր միտումը՝ Նորվեգիայի իշխանությունները որդեգրեցին սոցիալ-տնտեսական զարգացման ռազմավարություն, որը հիմնված էր նորարարական բազայի մշակման վրա, որը կնպաստի նոր խորշերի բացմանը և կպահպանի դրական դինամիկան:

Այսօր հետազոտական գործունեության պետական ֆինանսավորման մակարդակը տարեկան առնվազն 40% է, բոլոր հետազոտությունների ավելի քան 50%-ը հովանավորվում է մասնավոր հատվածի կողմից, որը հիմնականում աշխատում է նավթի և գազի ոլորտում: Գիտական հետազոտություններում նշանակալի դեր է վերապահված երկրի համալսարաններին, որոնց գործառական պարտականությունները ներառում են ոչ միայն բարձր տեխնոլոգիական տնտեսության կարիքների համար անձնակազմի պատրաստում, այլև հիմնարար և կիրառական հետազոտությունների անցկացում, ինչպես նաև համագործակցության միջոցով մտավոր գործունեության արդյունքների առևտրայնացում փոքր և միջին ձեռնարկությունների հետ³⁵:

³⁴ Соколенко В.Э. Анализ опыта инновационного развития стран с ресурсной экономикой (на примере Норвегии), Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2017. Том 7. № 10А. с. 95-96.

³⁵ Такмашева И.В., Тяглов С.Г. Инновационное развитие предпринимательского сектора: опыт скандинавских стран, Современная Европа. 2019. № 4

Նորվեգիայի կառավարությունը, օգտագործելով կլաստերային կազմակերպությունը որպես արդյունաբերական քաղաքականության գործիք, առաջնորդվում էր հետևյալ սկզբունքներով. ֆինանսական օգնության չափի և ժամանակի սահմանափակումները պահպանվեցին. կարգավորիչ դրույթների մեծ մասն ուղղված էր ոչ թե կլաստերային կազմավորումներին ուղղակի ֆինանսական օգնությանը, այլ բիզնես միջավայրի ստեղծմանը, կլաստերի անդամների միջև համագործակցության և հաղորդակցության բարելավմանը, երեք հիմնական ոլորտների՝ պետության, բիզնեսի և գիտության համատեղ գործունեության (համագործակցության) անհրաժեշտ հարթակների ձևավորմանը:

Կլաստերների ձևավորման և զարգացման օպտիմալ գործիքներ գտնելու առաջին քայլը կատարվել է 2002 թվականին, երբ Նորվեգիայի կառավարությունը, արդյունաբերական զարգացման պետական կորպորացիայի (SIVA) և հետազոտական խորհրդի / RCN-ի հետ միասին) մշակեցին և ընդունեցին աջակցության ծրագիր «Արենա» կլաստերային կազմակերպության համար, որի նպատակն է խթանել և օգնել բացառապես նոր կլաստերային կազմավորումների:

2004 թվականից պետությունը ներկայացնում է «Նորարարություն Նորվեգիա» (այսուհետ՝ IN) կառավարության կառուցվածքը, որը հատուկ ստեղծվել է 2004 թ., որը սահմանվում է կարգավորող փաստաթղթերում «որպես Նորվեգիայի ձեռնարկությունների և արդյունաբերությունների նորարական զարգացման ամենակարևոր գործիք, որն աջակցում է ընկերություններին նրանց մրցունակու-

թյան և նորարարության զարգացում»։ IN-ն հիմնադրվել է Նորվեգիայի Առևտրի, արդյունաբերության և ձկնորսության նախարարության (51%) և տեղական իշխանությունների (49%) կողմից։

IN-ն տրամադրում է ֆինանսական աջակցություն՝ ուղղված մրցունակության և նորարարական գործունեության զարգացմանը, տրամադրում է խորհրդատվական ծառայություններ, նպաստում է նոր բիզնես նախագծերի ստեղծմանը և նոր շուկաների որոնմանը։ 2006 թվականին ստեղծվեց Նորվեգիայի փորձագիտական կենտրոնների (այսուհետ՝ NCE) ծրագիրը, որն ուղղված էր բացառապես որոշակի գլոբալ ներուժով և տնտեսական աճի նշանակալի հեռանկարներով կլաստերներին աջակցելուն։

2011 թ.-ից ի վեր IN-ը փորձեց որոնել կլաստերային կազմակերպությանը աջակցության նոր ինստիտուցիոնալ ձևեր, իսկ 2012 թվականին առաջարկվեց Փորձագիտական գլոբալ կենտրոնների (GCE) ծրագիրը, որի նպատակն էր խթանել կայուն ներուժով տնտեսապես հաստատված կլաստերները։

Վերջապես, Նորվեգիայում կլաստերային կազմակերպության պետական կարգավորման ավելի լավ մեթոդների որոնմանն ուղղված մեկ այլ քայլը 2014 թվականին Նորվեգիայի նորարարական կլաստերների ծրագրի (այսուհետ՝ NIC) ծրագրի ստեղծումն էր, IN ծրագրի հիմնադիրները՝ Նորվեգիայի արդյունաբերական զարգացման կորպորացիայի և Նորվեգիայի հետազոտական կենտրոնն իր առջև դրել է հավակնոտ նպատակ՝ ստեղծելու «ճայրահեղ ռազմավարություն»՝ կլաստերացման գործընթացների կառավարման, կապի նոր հարթակի ստեղծման և նոր մոդուլների և տարրերի որոնման համար՝ նորա-

րարական կլաստերների զարգացման համար:

2015 թվականից Արենա, NCE և GCE ծրագրերը դարձան ծրագրի մաս: Ամեն տարի բաց մրցույթում առկա կլաստերները կարող են մասնակցել ծրագրին՝ ֆինանսական և այլ օգնություն ստանալու համար:

NIC ծրագիրը դեռևս հիմնված է խմբերի խմբավորման՝ նախկինում հաստատված կառուցվածքի վրա. այսպես կոչված «ազգային դիրքորոշում» ունեցող արդեն գոյություն ունեցող կլաստերներ (ներառված են NCE ենթածրագրում), այսպես կոչված «գլոբալ դիրք» ունեցող կլաստերներ՝ ապացուցված և կայուն աճի և զարգացման ներուժով (ներառված է GCE ենթածրագրում):

Կարևոր է նշել, որ կլաստերների ֆինանսավորումը վերը նշված երեք ենթածրագրերի («մակարդակներ») շրջանակներում սահմանափակ է ժամանակով (Արենա 3-5 տարի, NCE և GCE - 10 տարի)³⁶:

Նորվեգիայի մայրցամաքային շելֆում մնացած ածխաջրածնային ռեսուրսների արժեքը պետական բյուջեում գնահատվում է 4210 մլրդ կրոն (2006 թվականի համար): Ներկայում արտադրվել է Նորվեգիային պատկանող ածխաջրածինների ուսումնասիրված պաշարների մեկ երրորդից պակաս: Միննույն ժամանակ, Նորվեգիան նավթի և գազի արդյունահանման անվտանգությունն ապահովող տեխնոլոգիաների ոլորտում համաշխարհային առաջատարն է: Երկրի հիմնական ձեռքբերումը ածխաթթու գազի արտանետումների կանխարգելման համակարգի ստեղծմանն ուղղված միջոցառումների ընդունումն է: Երկիրն

³⁶ Ковалева Т.К. Индустриальная политика, инновации, кластеры в Норвегии, государственное регулирование кластеризации, Инновации и Инвестиции. 2017. № 2. с. 69-71.

ունի փայտանյութի մեծ պաշարներ, երկաթի, պղնձի, ցինկի, կապարի, նիկելի, տիտանի, մոլիբդենի, արծաթի, մարմարի, գրանիտի հանքավայրեր: Նորվեգիան այլու-մինի և մագնեզիումի խոշորագույն արտադրողն է Եվրո-պայում: Եվրոպայում տիտանի հանքաքարի ամենամեծ հանքավայրը գտնվում է Նորվեգիայի հարավ-արևմուտ-քում:

Քիմիական արդյունաբերության մեջ առանձնանում է «Նորսկ հիդրո» ընկերությունը, որը ազոտաթթու և բարդ պարարտանյութերի, աղաջրի եվրոպական առաջատար մատակարար է: Նորվեգիան նաև վինիլ քլորիդ մոնո-մերի և պոլիվինիլքլորիդի (ՊՎՔ) մատակարար է, որոնք օգտագործվում են որպես հումք սինթետիկ ներկերի ար-տադրության համար: Նորվեգիան արտադրում է նաև այլ տեխնիկական ապրանքներ՝ ներկեր, սոսինձներ, լվացող միջոցներ և մանր քիմիական նյութեր: Մեքենաշինությունը մասնագիտանում է նավթի և գազի արտադրության և նավթի վերամշակման արդյունաբերության համար սար-քավորումների արտադրության մեջ: Մեքենաշինության մեկ այլ կարևոր ճյուղը նավաշինությունն է: Նորվեգիայի արդյունաբերական ներուժի հիմնական մասը կենտրո-նացած է երկրի հարավում (արդյունաբերական արտադ-րության 4/5-ը): Երկրի արդյունաբերական ձեռնարկու-թյունների մոտ 9/10-ը կենտրոնացած են նավահանգստա-յին քաղաքներում:

Ձկների վերամշակման արդյունաբերությունը Նորվե-գիայի համար գրեթե նույնքան կարևոր է, որքան նավթի և գազի արդյունահանումը: Ձկների վերամշակման հիմ-նական կենտրոններն են Ստավանգերը, Բերգենը, Ալե-սունդը, Տրոնդհայմը: Ռուս ձկնորսների մի զգալի մասը

իրենց որսը տալիս է Նորվեգիային՝ վերամշակման համար: Ռուսաստանը նաև պատրաստի ձկան արտադրանքի խոշորագույն սպառողներից մեկն է: Վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում նորվեգական ծովագնացությունը արագ զարգացել է: Երկիրը հարուստ փորձ է կուտակել ձկնաբուծության համար սարքավորումների արտադրության մեջ (ներառյալ կերակրման և բուժման), ձկների վերամշակման ոլորտում մոնիտորինգի և արտադրության տարբեր տեխնոլոգիաների ոլորտում:

Անտառներն ընդգրկում են երկրի տարածքի 27%-ը: Իսկ անտառային տնտեսությունը տեղական ֆերմերների համար փոքր, բայց շատ կարևոր արդյունաբերություն է: Հարուստ անտառային ռեսուրսները և մատչելի էլեկտրաէներգիայի առկայությունը Նորվեգիային դարձրեցին առաջատար դեր թղթի համաշխարհային շուկայում: Երկրում արտադրված թղթի շուրջ 90%-ն արտահանվում է: Նորվեգիան արտադրում է տարբեր տեսակի պալարներ, այդ թվում՝ կարճ մանրաթելային և երկար մանրաթելային սուլֆատային պղպեղ, որը թերթի և ամսագրի թղթի կարևոր բաղադրիչ է:

Նորվեգիայի ծովային տնտեսությունն ընդգրկում է ծովային տրանսպորտի և ջրագործության արդյունաբերության լայն ցանց՝ ապահովելով ապրանքների և ծառայությունների անընդհատ աճող բազմազանություն: 2018 թվականի դրությամբ Նորվեգիայում միջին աշխատավարձը ամսական կազմում է 45,600 կրոն (4,760,95 եվրո համախառն) և 33 400 կրոն (3,486,63 եվրո մաքուր):

Նորվեգիայի տնտեսության մեջ գյուղատնտեսության մասնաբաժինը անկում ապրեց արտադրական արդյունաբերության զարգացման հետ. 1996-ին գյուղատնտե-

սություներն ու անտառային տնտեսությունը կազմում էին երկրի ընդհանուր արտադրության միայն 2.2%-ը: Նորվեգիայում գյուղատնտեսության զարգացմանը խոչընդոտում են բնական պայմանները. համեմատաբար կարճ տևող սեզոնը, զով ամառը և հողի ցածր բերրիությունը:

Նորվեգիայում հողագործությունը ծայրահեղ ծանր դրության մեջ է՝ չնայած կառավարության սուբսիդավորմանը: 1996թ.-ի դրությամբ մշակված հողի մասնաբաժինը չէր գերազանցում երկրի ընդհանուր տարածքի 3%-ը, իսկ երկրի աշխատունակ բնակչության 5.6%-ը զբաղված էր գյուղատնտեսությունում և անտառտնտեսություններում: Ֆերմերային տնտեսությունների թիվը հասնում է 200 000-ի, և նրանց մեծ մասը փոքր է. բոլոր ֆերմերային տնտեսությունների մոտ կեսն ունի ոչ ավելի, քան 10 հա հողատարածք, և ֆերմերների միայն 1%-ն ունի ավելի քան 50 հա հող: Գյուղատնտեսական հիմնական մարզերն են Տրոնդելագը և Օսլոֆյորդի մարզը:

Առաջատար արդյունաբերությունը անասնաբուծության ինտենսիվությունն է, որն ապահովում է ամբողջ գյուղատնտեսական ապրանքների, հիմնականում մսի և կաթնամթերքի մոտ 80%-ը: Այս առումով, ինչպես նաև կլիմայական պայմաններով, հիմնականում աճում են կերային մշակաբույսեր: Ոչխարաբուծությունը լավ զարգացած է: 20-րդ դարի երկրորդ կեսին ցորենի արտադրությունը բազմիցս աճեց՝ 1970-ին 12 հազար տոննայից 1996-ին հասնելով 645 հազար տոննայի: Չնայած դրան, Նորվեգիան իրեն ապահովում է իր սեփական արտադրության գյուղատնտեսական արտադրանքով միայն 40%-ով և ստիպված է ներմուծել հացահատիկային արտադրանք:

Մեկ շնչի հաշվով էլեկտրաէներգիայի արտադրության

ատումով Նորվեգիան աշխարհում առաջին տեղն է զբաղեցնում: Միևնույն ժամանակ, չնայած ածխաջրածինների մեծ պաշարների առկայությանը, հիդրոէլեկտրակայաններում արտադրվում է էլեկտրաէներգիայի գերակշռող մասը՝ Նորվեգիայում զգալի հիդրոռեսուրսների առկայության պատճառով: Արտադրվող էլեկտրաէներգիայի մեկ երրորդը սպառում է մետաղագործական արդյունաբերությունը:

Վերափոխվել է տնտեսության էներգետիկայի ոլորտը: Նորվեգիայի էներգետիկ արդյունաբերությունում, ներկայումս գործում են մեծ թվով էներգետիկ ընկերություններ և ձևավորվել է նորվեգական էներգիայի մեկ արդյունավետ շուկա: Բոլոր վերջնական օգտագործողների համար տվյալ պահին էլեկտրաէներգիայի գինը որոշվում է՝ հաշվի առնելով ցանցի ծառայությունների համար կարգավորվող սակագները և նախատեսում է էներգետիկ ընկերության շահութաբերության ողջամիտ տոկոսադրույք՝ որոշակի ժամանակահատվածում իրականում ամրագրված³⁷:

Նորվեգիայում միջուկային էներգիան բացակայում է: Այնուամենայնիվ, երկրի օրենսդրությունը թույլատրում է ատոմակայաններ կառուցելու հնարավորությունը: 2000-ականներից սկսած՝ ատոմային էներգիայի օգտագործման գաղափարը լրջորեն քննարկվել և աջակցվել է երկրի արդյունաբերական ղեկավարների մեծամասնության կողմից: Քամու էլեկտրակայանները լայն տարածում են ստանում:

Նորվեգիայի պետական կենսաթոշակային ֆոնդը, որը հայտնի է նաև որպես Նավթի ֆոնդ, հիմնադրվել է 1990 թվականին՝ Նորվեգիայի նավթային հատվածից

³⁷ Атаман В.В. Особенности экономического развития современной Норвегии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н., М.-2004.

եկամուտների ավելցուկը ներդնելու համար: 2021 թ.-ի դրությամբ հիմնադրամը բաժնետոմսեր ունի աշխարհի 74 երկրների 9202 ընկերություններում: Նրա ակտիվների արժեքը կազմում է 1.3 տրիլիոն դոլարից ավելին, ինչը համաշխարհային ֆոնդային շուկայի մոտավորապես 1.5%-ն է: 2021 թվականի հունվարի 16-ի դրությամբ, Նորվեգիայի պետական կենսաթոշակային ֆոնդի շուկայական արժեքը 11,037,467,761,112 կրոն է կամ 1,289,998,525,846 դոլար: 2020-ի նոյեմբերի դրությամբ, Նորվեգիայի յուրաքանչյուր քաղաքացի ֆոնդից ուներ մոտ 2,030,000 կրոն կամ 237,255 դոլար:

2011-ին Նորվեգիայում միջին ամսական աշխատավարձը կազմել է 38100 կրոն (396240 եվրո), ինչը միջինում 3,8% -ով ավելին է, քան 2010-ին: Տղամարդիկ միջին հաշվով վաստակում էին 6000 կրոն ավելի, քան կանայք: Մեկ տարվա ընթացքում կանանց աշխատավարձի մասնաբաժինը 85%-ից աճել է 85,3%: Պետական հատվածում կանանց և տղամարդկանց աշխատավարձերի ճեղքվածքը գործնականում մնացել է անփոփոխ, և աճը հիմնականում պայմանավորված էր մասնավոր հատվածով: Նորվեգիայում գործազրկությունը կազմում է ընդամենը 3,9% (2019 թվականի սեպտեմբերի դրությամբ), ինչը զգալիորեն ցածր է, քան հարևան Ֆինլանդիայում և Շվեդիայում: Արհմիությունների ամենամեծ կենտրոնը Նորվեգիայի արհմիությունների կենտրոնական կազմակերպությունն է գրեթե 900 հազար անդամներով, որոնք կապված են Նորվեգիայի աշխատավորական կուսակցության հետ:

Նորվեգիան աշխարհում արտահանման ծավալով 36-րդ երկիրն է: 2017 թ.-ին երկիրը արտահանեց 106 միլիարդ դոլարի ապրանքներ, իսկ 84,8 միլիարդ դոլար

արժողությամբ ապրանքներ ներմուծեց՝ 21,2 մլրդ դոլար արտաքին առևտրի հավելուրդ:

Արտահանման հիմնական ապրանքներն են նավթը (26%), բնական գազը (26%), ձկնեղենը և ձկնամթերքը (մինչև 10,5%), մետաղագործության արտադրանքը, քիմիական արդյունաբերությունը և մեքենաշինությունը: Լավագույն գնորդներ. Մեծ Բրիտանիա (21,4 մլրդ դոլար), Գերմանիա (16,4 մլրդ դոլար), Շվեդիա (9 մլրդ դոլար), Նիդեռլանդներ (7,88 մլրդ դոլար) և Ֆրանսիա (7,5 մլրդ դոլար):

Հիմնական ներմուծված ապրանքները. մեքենաներ, սարքավորումներ և էլեկտրոնիկա (21,1%), տրանսպորտային միջոցներ (19,4%), մետաղագործական հումք և կիսաֆաբրիկատներ (13%), հագուստ, կոշիկ, պարենային ապրանքներ (մրգեր, բանջարեղեն, ալկոհոլային և ոչ ալկոհոլային խմիչքներ), փաթեթավորված դեղամիջոցներ: Հիմնական մատակարարներն են Շվեդիան (10,1 մլրդ դոլար), Գերմանիան (9,6 մլրդ դոլար), Չինաստանը (8,17 մլրդ դոլար), Հարավային Կորեան (5,71 մլրդ դոլար) և ԱՄՆ-ը (5,5 մլրդ դոլար):

Նորվեգիայի երկաթուղային ցանցը բաղկացած է Օսլոյից գնացող մի քանի հիմնական գծերից՝ այն կապելով երկրի հիմնական քաղաքների՝ Բերգենի, Ստավանգերի, Տրոնդհայմի և Բոդոյի, ինչպես նաև Շվեդիայի հետ: Օսլո-Բերգեն հիմնական մայրուղին ունի 500 կմ երկարություն: Նորվեգիայի հիմնական երկաթուղային ցանցը 2017 թվականի դրությամբ բաղկացած է 4114 կմ երկաթուղուց (որից էլեկտրականացված է 2528 կմ), որից 242 կմ երկկողմանի և 64 կմ գերարագ երկաթգիծ է (առավելագույնը 210 կմ/ժ արագությամբ):

Այժմ Նորվեգիայում դժվար է ստանալ փախստականի կարգավիճակ, իսկ Նորվեգիայի պետությունն ավելի խիստ է վերահսկում սոցիալական երաշխիքների և արտոնությունների տրամադրումը: Նորվեգիայի տնտեսության որոշ ճյուղերում նավթի գների անկման և գործազրկության աճի հետ կապված երկիրը որակավորում է միգրանտներին այն տարածքներում, որտեղ նրանք չեն մրցելու երկրի քաղաքացիների հետ³⁸:

Այնուամենայնիվ, նավթը դեռ զգալի դեր ունի պետության և հասարակության կյանքում. Պետության եկամուտների մեկ երրորդը հիմնված է նավթային ռեսուրսների վրա, և այդ հումքի արտահանումը կազմում է երկրի ընդհանուր արտահանման կեսից ավելին: Նավթից ստացված եկամուտների շնորհիվ Նորվեգիան կարողացավ սոցիալական պետություն կառուցել: Պետական կենսաթոշակային ֆոնդի միջոցով նավթային եկամուտների կուտակման եզակի համակարգի վերլուծությունը ներկայումս հետաքրքրություն է ներկայացնում: Նավթի արդյունահանումն իրականացվում է Հյուսիսային, Նորվեգական և Բարենցի ծովերի ջրերում³⁹:

Նավթի արդյունահանումը տվեց կառավարության էական հարկային եկամուտներ, որը կազմում էր բյուջեի ամբողջ եկամտի 20%-ը: 2001 թվականին այս մասնաբաժինը հասավ 30% -ի⁴⁰:

Նորվեգիայում մայրուղիների ընդհանուր երկարու-

³⁸ Котлова Е.С. Лавирование среди айсбергов: Модели этнической политики Норвегии, Артика и Север, №11, 2015. с.17-32.

³⁹ Талагаева Д. А. ,Трашенко А.А. Роль нефтяных ресурсов Северного моря в экономике Норвегии, Вестник МГИМО университета. №4., 2015, с. 263-270.

⁴⁰ Пивозаров И.С. Экономические стратегии Норвегии, Мировая экономика и международные экономические отношения. №7, 2009, с.237-243.

թյունը 92 946 կմ է, որից 27,343 կմ-ը՝ հանրապետական, 27,075 կմ-ը՝ տարածաշրջանային և 38,528 կմ-ը՝ տեղական ճանապարհներ: 2006 թվականի դրությամբ Նորվեգիայի ընդհանուր նավատորմը կազմում է 2,599,712 տրանսպորտային միջոց:

Նորվեգիան ունի 53 օդանավակայան կանոնավոր թռիչքներով, որոնցից 8-ը միջազգային կարգավիճակ ունեն՝ Գարդերմոեն (Օսլո), Ֆլետլանդ (Բերգեն), Սուլա (Ստավանգեր), Վյոնես (Տրոնդհայմ), Թորայ (Սանդեֆյորդ), Տրոմսո (նախկինում՝ Լանգեսես), Ռիգես (Մոս), Վիգրա (Ալեսունդ): 2005 թվականի դրությամբ երկրի քաղաքացիական ավիացիոն նավատորմը ունի 888 ինքնաթիռ է և 168 ուղղաթիռ: Արտաքին և ներքին ուղևորափոխադրումների ընդհանուր ծավալը կազմել է 34 803 987 մարդ, և այս թվի գրեթե կեսը՝ 15895722 մարդ, ընկնում է Օսլոյի օդանավակայանի վրա:

Նորվեգիայի 4,5 միլիոն բնակիչներից սովորում է ավելի քան 900 հազարը: Բացի այդ, տարեկան ավելի քան 750 հազար մարդ մասնակցում է մեծահասակների կրթական ծրագրերին: Նորվեգիայի բնակչության կրթության ընդհանուր մակարդակը բավականին բարձր է: 25-ից 64 տարեկան բնակչության 86 տոկոսն ունի նախնական և ցածր միջնակարգ կրթություն, 56 տոկոսը ավարտել է միջնակարգ կրթությունը, իսկ 31 տոկոսը՝ բարձրագույն:

Եզրակացություն

1. Նորվեգիան հարուստ է բնական ռեսուրսներով, որը հնարավորություն է տալիս ունենալ զարգացած տնտեսություն: Ընդ որում, բնական ռեսուրսները պետական սեփականություն են հանդիսանում: Հայաստանն նույն-

- պես ունի բնական ռեսուրսներ, որոնց սեփականատերը պետությունը չէ: Ցանկալի է, որպեսզի սահմանադրորեն ՀՀ տարածքում գտնվող բոլոր հանքերը և այլ ռեսուրսներ դառնան պետության սեփականություն:
2. Նորվեգիայի հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների վերլուծությունը վկայում է, որ երկրում ապրանքների և ծառայությունների արտահանման տոկոսը ավելի գերակշռող է, քան ներմուծմանը: ՀՀ-ում նույնպես անհրաժեշտ է ունենալ այնպիսի տնտեսական քաղաքականություն, որ դեպքում մակրոտնտեսական ցուցանիշները կլինեն ավելի հուսադրող: Ստեղծել այնպիսի օրենսդրական դաշտ, որը կնպաստի ապրանքների արտահանմանը:
 3. Նորվեգիայի միջին տարեկան ինֆլյացիան համեմատած 2000թ. (3.1%) հետ գնալով նվազել է և 2019թ. կազմել է 2.3%:
 4. Մեկ մարդուն ընկնող ՀՆԱ-ի չափը համեմատած 2000թ. (171.2 հազար դոլ.) հետ գնալով մեծացել է՝ 2019թ. դառնալով 417.6 հազար դոլար կամ աճել է 2.4 անգամ:
 5. Գործազրկության մակարդակը վերջին 20 տարիների ընթացքում տատանվում է 2.7-4.2 տոկոսի սահմաններում: Նույնը կարելի է ասել փոխանակման կուրսի վերաբերյալ՝ այն տատանվում է 8-9.6 կրոն/դոլար սահմաններում:
 6. Գյուղատնտեսության ոլորտում համեմատական զուգահեռներ չենք կարող անցկացնել, քանի որ Նորվեգիայի բնակլիմայական պայմանները խոչընդոտ են հանդիսանում բնագավառը զարգացնելու համար:
 7. Նորվեգիան էլեկտրական էներգիայի 99 տոկոսը ար-

տադրում է հիդրոէլեկտրակայանների միջոցով: Մեզ մոտ այս ցուցանիշը կազմում է ավելի քան 30 տոկոս: Սակայն լայն հնարավորություն կա զարգացնել այլ-ընտրանքային էներգետիկան:

8. Նորվեգիայում զարգացած է նաև խառը ընկերությունները: Մասնավոր շատ ընկերություններում պետական արժեթղթերի մասը հասնում է մոտ 50 տոկոս:
9. Շնոդ և Լոռի բերդ ՀԷԿ-երի նախագծման և կառուցման պարագայում տարեկան կարող ենք արտադրել ավելի քան 500 միլիոն ԿՎտժ էլեկտրական էներգիա: Նպատակին կարող ենք հասնել պետության մասնակցությամբ բաժնետիրական ընկերություն ունենալու դեպքում: Աստիճանաբար կձևավորվի միջին խավ և տնտեսության այս ճյուղը կսկսի աստիճանաբար զարգանալ⁴¹:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Պապիկյան Ս.Ռ. Նորվեգիայի տնտեսության զարգացման միտումները, Տնտեսական նորոգություններ. գործարկման ուղիները Հայաստանում: ՀՀ ԳԱԱ ՏԻ: Եր., 2021, 194-216 էջ:
2. Պապիկյան Ս.Ռ. Նորվեգիա, Տնտեսական հրաշքեր և նորոգություններ. Գործարկման ուղիները Հայաստանում: ՀՀ ԳԱԱ ՏԻ: Եր., 2021, 88-91 էջ:
3. Հարությունյան Վ.Լ. «Տնտեսական հրաշքները». Գործարկման ուղիները Հայաստանում, Սոցիալ-տնտեսական արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտական հոդվածների ժողովածու-

⁴¹ Папикян С.Р. Состояние и перспективы развития гидроэнергетики Армении, "Энергетика за Рубежом", М, №2; 2019, с. 34-38.

- 2021), ՀՀ ԳԱԱ ՏԻ: Պատ. Խմբագիր՝ Վ.Լ.Հարությունյան, -եր: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ: 19-34 էջ:
4. Հարությունյան Վ.Լ., Ֆինանսական միջոցների ապակենտրոնացման արդի վիճակն ու նրա բարելավման ուղիները ՀՀ-ում, «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» (գիտաժողովի նյութեր), «Էդիթ պրինտ» հրատ., Եր., 2007, էջ 11-14:
 5. Խաչատրյան Ա.Է., Պապիկյան Մ.Ռ., Խաչատրյան Ա.Է. ԱՄՆ Օրոսիլ և ՀՀ որոշ հիդրոհանգույցների վթարային իրադրության առաջացման պատճառների վերլուծություն, ՃՇՀԱՀ գիտ. հոդվ. ժողովածու, հ. III (66), 2017, էջ 56-66:
 6. Ловидова А.Г. Опыт Норвегии в области реализации национальной экспортной стратегии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н., М., 2010.
 7. Бюллетень о текущих тенденциях мировой экономики декабрь 2019, Норвегия: ресурсная модель экономического роста развитой страны.
 8. Атаман В.В. Особенности экономического развития современной Норвегии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н., М., 2004.
 9. Котлова Е.С. Лавирование среди айсбергов: Модели этнической политики Норвегии, Артика и Север, №11, 2015. С.17-32.
 10. Талагаева Д. А., Тращенко А.А. Роль нефтяных ресурсов Северного моря в экономике Норвегии, Вестник МГИМО университета. №4., 2015, с. 263-270.
 11. Пивозаров И.С. Экономические стратегии Норвегии, Мировая экономика и международные экономические

отношения. №7, 2009, с.237-243.

12. Папикян С.Р. Состояние и перспективы развития гидроэнергетики Армении, “Энергетика за Рубежом”, М., №2, 2019, с. 34-38.
13. Khachatryan E.H., Khachatryan A.E., Risk management of water distribution system in Armenia, E3SWeb of Conferences Volume 97 05020 (2019), XXII International Scientific Conference “Construction the Formation of Living Enviroment” (FORM-2019) Tashkent, Uzbekistan, April 18-21, 2019.

ՍՏԵՓԱՆ ՊԱՊԻԿՅԱՆ

ՆՈՐՎԵԳԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

ՀԵՏԱԳԻԾԸ

(ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ)

Համակարգչային շարվածքը՝ Դ. Սարաֆյանի

Չափսը՝ 60×84 ^{1/16}:

Ծավալը՝ 3 տպ. մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100 օրինակ:

«Քոփի Փրինթ» ՍՊԸ տպարան:

//

[50

ԳԱՍ Հիմնարար Պիտ. Գրադ.

FL0671015

A 11
108650